

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวิธีวิจัย

2.1 แนวคิด และทฤษฎี

ในงานวิจัยเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชนในปัจจุบัน มีแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวัดและชุมชนดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 แนวความคิดเรื่องสถาบันทางสังคม

เนื่องจากการศึกษาเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชนนั้น เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับอีกสถาบันหนึ่ง ฉะนั้นมีประเด็นที่จะต้องทำความรู้จักก่อนคือ ประเด็นเรื่องเกี่ยวกับสถาบันทางสังคม

ในแต่ละสังคมจะมีการจัดระเบียบของสังคมออกเป็นส่วน ๆ ตามลักษณะกิจกรรมสำคัญที่ชีวิตจะต้องประสบ ซึ่งส่วนต่าง ๆ ของระเบียบสังคมที่ว่านี้คือ “สถาบันทางสังคม” แต่เดิมนั้นคำว่า “สถาบัน” ไม่มีในพจนานุกรมภาษาไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ. 2493) มีแต่คำ “ สถาปนา” ซึ่งแปลว่า ยกย่องโดยแต่งตั้งให้สูงขึ้น คำว่า “ สถาบัน” ที่ลองใช้กันอาจเริ่มจากรากศัพท์นี้ แต่พจนานุกรมไทยฉบับของบริษัทแพรวพิทยา (พ.ศ. 2525) จำกัดความว่า “องค์กร สถานที่ตั้งขึ้นเพื่อประกอบกิจการงาน” ต่อมาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ. 2525) จึงเก็บคำนี้ไว้และให้ความหมายว่า “สิ่งที่คนในสังคมนั้นจัดตั้งให้มีขึ้นเพราะเห็นประโยชน์ว่ามีความต้องการ และจำเป็นแก่วิตชีวิตของตน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง”

ดังจะเห็นกันมาแล้วว่า ชีวิตสังคมประกอบด้วย “กลุ่ม” ที่บุคคลเป็นสมาชิกร่วมกันอยู่ และชีวิตดำเนินไปได้ด้วยสมาชิกของกลุ่มมีการกระทำต่อกันตาม “บรรทัดฐานแบบอย่าง” ที่กลุ่มหรือสังคมกำหนดไว้แน่นอนเป็นที่รู้และยอมรับนับถือกัน เพราะฉะนั้นคำว่า “สถาบันทางสังคม” บางทีจึงหมายความว่าทั้งสองอย่างคือ

1. กลุ่มคนที่ร่วมกันแน่นอนด้วยจุดประสงค์ที่จะกระทำการต่อกัน ระหว่างกัน และร่วมมือกัน 2. แบบอย่างของการกระทำทางสังคมที่กำหนดไว้ชัดเจนแน่นอนเป็นที่รับใช้สืบต่อกันมา จะเป็นความหมายเน้นหนักไปทาง “กลุ่ม” หรือ “แบบอย่างการกระทำ” ก็ตาม ลักษณะสามัญร่วมกันที่ทำให้เกิดเป็น “สถาบัน” ได้คือ ความมั่นคงแน่นอนเป็นที่ยอมรับนับถือกันในหมูชน ถ้าเป็น “กลุ่ม” ก็หมายถึงกลุ่มที่มีความยืนยงคงทนสืบต่อกันมาช้านานจนทุกคนยอมรับนับถือ ถ้าเป็น “แบบอย่างการกระทำ” ก็ต้องเป็นแบบอย่างที่ใช้กันมานานจนแน่ใจว่าควรต้องรักษาไว้ไม่ล้มเลิกเสียง่าย ๆ ตัวอย่าง “สถาบันสังคม” ในความหมายใดความหมายหนึ่งจากทั้งสองนี้ก็เช่น “ครอบครัว” “การสมรส” “คณะสงฆ์” “การบวช” ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งเห็นได้ว่าสิ่งทั้งหลายที่กล่าวมานี้มีความแน่นอนเป็นหลักเป็นฐานอยู่ในชีวิตสังคมไทยเราพอจะเรียกได้ว่า “สถาบัน” ในสังคม

(พัทยา สายหู , 2517 : 164 – 165)

สถาบันที่ปรากฏอยู่ในสังคมได้แก่ สถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันเพื่อนฝูงและสมาคม สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการปกครอง สถาบันการพักผ่อนหย่อนใจ และสถาบันศาสนา แต่ละสถาบันล้วนมีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน

ในงานวิจัยนี้จะใช้สถาบันศาสนาเป็นแนวทางในการศึกษา

2.1.2 วัด : สถาบันทางศาสนา

คำว่า วัด ในสังคมไทยหมายถึง ศาสนสถานในพระพุทธศาสนาเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุและสามเณรเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นวัดในสังคมไทยจึงหมายถึง ศาสนสถานในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ และสามเณร เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนไทย องค์ประกอบที่รวมตัวเป็นวัดจึงได้แก่ พระภิกษุสามเณร และลักษณะต่างๆ ภายในวัด ซึ่งก็คือ ลักษณะพื้นที่ บริเวณและสภาพแวดล้อมของวัด การจัดรูปแบบและสิ่งก่อสร้าง ตลอดจนสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในวัดโดยทั่วไป

โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงวัดในพระพุทธศาสนา คนทั่วไปมักจะมีความเข้าใจกันแต่เพียงว่า เป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งนับว่าเป็นความเข้าใจในความหมายที่ธรรมดาสมาถ์ เข้าใจกันตามสภาวะที่ปรากฏเห็นในเบื้องต้น โดยไม่ได้พิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปอีก คำว่า “วัด” นั้นมีคำที่ใช้เดิมอยู่ในภาษาบาลีอีก 3 คำ คือ (สมเด็จพระธีรญาณมุนี , 2528 : 10)

1) อาราม โดยพยัญชนะแปลว่า “เป็นที่มากรัณมย์” โดยอรรถแปลว่า “สวน” เพราะในสมัยพุทธกาลนั้น พุทธศาสนิกชนนิยมถวายสวนให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ เช่น เวฬุวันวาราม เป็นสวนที่พระเจ้าพิมพิสารถวายให้เป็นที่ประทับแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ หรือ เขตวันวาราม สวนที่อนาปิณฑิกเศรษฐีถวายแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เพื่อที่ประทับแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก เป็นต้น

2) อาวาส โดยพยัญชนะแปลว่า “ที่อยู่” ซึ่งเป็นความหมายที่กว้าง แต่ถ้าจะจำกัดขอบเขตให้แคบลง มาว่า หมายถึงวัด ก็ต้องมีภิกษุศัพท์ เป็นคำจำกัดความข้างหน้าว่า ภิกษุนมววาโส แปลว่า ที่อยู่ของภิกษุสงฆ์คือวัด โดยอรรถในอิทธิฐานปทีปิกา ท่านแปลว่า เรือน เป็นไวยากรณ์ของคำว่า ชร เป็นต้น

3) วิหาร นั้นโดยพยัญชนะแปลว่า ที่อยู่กับอาวาส แต่ตามพระวินัย เช่น ในมหัลลสิกขาบทที่ต้นแห่งสังฆาทิเสสและในอนุศาสน์ ท่านหมายเอาสิ่งปลูกสร้างเป็นหลัก และสังเกตในที่ทั่วไปดูเหมือนเป็นสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ปูน คือ เป็นพวกตึก แต่เพราะวิหารนั้นสร้างไว้ในที่อยู่ของพระภิกษุทั้งหลาย จึงพลอยเรียกว่า วิหาร ซึ่งเท่ากับคำว่า วัด ในภาษาไทย

นอกจากนี้ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 903) ยังให้ความหมายไว้อีกว่า

1) อาราม คือ ความยินดี , ความรื่นรมย์ , ความเพลิดเพลิน , ที่สำราญ , สวน , เป็นที่รื่นรมย์

2) อาวาส คือ วัด , ผู้ครอบครอง เช่น ชรवास (ชร + อาวาส) ครอบครองเรือนหรือผู้อยู่ครองเรือน

3) วิหาร คือ วัด , ที่อยู่ของพระสงฆ์ , ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป , คู่กับโบสถ์

ความหมายทั้งหมดที่กล่าวมานั้นมุ่งเอาความหมายทางด้านรูปธรรมเป็นหลัก เพื่อสะดวกในการสื่อสารให้เข้าใจกันง่าย ๆ แต่ในความจริงแล้ว วัดมิได้มีบทบาทอยู่เพียงแค่นี้ที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์เท่านั้น เพราะถ้าหากพระสงฆ์บวชเข้ามาแล้วเพียงเพื่อมาอาศัยอยู่วัดหรือบวชเพื่อให้มีที่อยู่อาศัยแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องบวชเลย เพราะเพศบรรพชิตนั้น เป็นผู้ที่จะต้องมีความเสียสละ ความสะดวกสบายในทางโลกทุกประการ เพื่อขัด

เกลตาตนาให้หมดจากกิเลส มุ่งบำเพ็ญสมณธรรมให้สูงยิ่งขึ้นไป ในขณะที่เดียวกันก็ปฏิบัติหน้าที่สงเคราะห์คฤหัสถ์ ด้วยความเมตตา และเสียสละด้วย

เพราะฉะนั้น พระสงฆ์จึงมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุคุณธรรมชั้นสูงซึ่งเป็นการช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ตามความเหมาะสม คือ นำหลักธรรมที่ตนได้เรียนรู้และปฏิบัติมาเผยแพร่ เพื่อให้หมู่ชนได้ไปปรับใช้ตามความต้องการ ดังนั้นการอยู่อาศัยในวัดของพระสงฆ์จึงเป็นเพียงความหมายรอง ความหมายหลักของวัดจึงหมายถึงสถานที่ที่พระสงฆ์จะทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์และเหมาะสม (พระราชวรมณี , เอกสารโรเนียว , หน้า 1) ฉะนั้นการพักอาศัยอยู่วัดจึงมิใช่วัตถุประสงค์หลักเสียทีเดียว หากอยู่ที่การปฏิบัติทั้งต่อตนเองและอนุเคราะห์สังคมเป็นสิ่งสำคัญ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ตน ควรแท้ที่เดียวที่จะยังประโยชน์นั้นด้วยความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ผู้อื่น ก็ควรแท้ที่เดียวที่จะยังประโยชน์นั้นสำเร็จด้วยความไม่ประมาท หรือเมื่อพิจารณา เห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ก็ควรแท้ที่เดียวที่จะให้ประโยชน์นั้นสำเร็จด้วยความไม่ประมาท
(สุต. อัง . สัตตก . 23 / 69 / 105)

ความหมายของคำว่า "วัด" นั้นหากจะดูกันแค่เพียงผิวเผินว่า เป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์แล้ว ก็เหมือนว่าวัดไม่ต่างจากที่อยู่อาศัยทั่วไปนั่นเอง ไม่ได้สร้างประโยชน์อย่างมากมาย มีผู้คนจำนวนไม่น้อยมองว่าวัดไม่ได้สร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่การก่อสร้างศาสนสถานในวัดนั้น ต้องใช้ทุนในการก่อสร้างค่อนข้างสูง แต่ประโยชน์ใช้สอยกลับไม่คุ้มค่า เมื่อเปรียบเทียบกับ สถานที่อื่น ๆ เช่น โรงเรียน หรือ สถานพยาบาล เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ การก่อสร้างวัดจึงไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่ในทางตรงกันข้ามถ้ามองกันให้ลึกซึ้งและพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นว่า วัดเป็นสถานที่ที่อำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชนทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรมเป็นอย่างมาก เพราะว่าวัดเป็นสถาบันหนึ่งที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจให้แก่ประชาชน และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนและวัฒนธรรมของชุมชน และพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ ก็ถือว่าเป็นผู้จรรโลงสันติสุขให้เกิดขึ้นให้สังคมด้วย ดังนั้นเมื่อจะศึกษา วัด จึงควรศึกษาความหมาย วัตถุประสงค์ และบทบาทของวัดกับพระสงฆ์ควบคู่ไปด้วย คือมองทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม เพื่อจะได้เข้าใจประโยชน์ที่วัดได้กระทำต่อชุมชน ตลอดจนภาพพจน์ของวัดในสายตาของคนทั่วไปจะได้ชัดเจน และถูกต้อง เพื่อสังคมจะได้เอาใจใส่ต่อวัดให้มากยิ่งขึ้น

วัดถือว่าเป็นสถาบันทางศาสนาที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทุกสถาบันในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันเพื่อนฝูงและสมาคม สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการปกครอง และสถาบันการพักผ่อนหย่อนใจ โดยลักษณะของความสัมพันธ์เกี่ยวข้องปรากฏออกมาในรูปแบบของประเพณี ศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ

2.1.3 มโนทัศน์เรื่องชุมชน

มโนทัศน์เรื่อง “ชุมชน” นี้ สุริชัย หวันแก้ว (2543 : 29 – 32) ได้กล่าวถึงมโนทัศน์ เกี่ยวกับชุมชนเอาไว้ว่า เมื่อก่อนนั้นความหมายของชุมชนจะมีผู้ให้ความหมายแตกต่างกันไปมากมาย ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของข้อสมมุติฐานที่ว่าชุมชนมีลักษณะอันจำเพาะตัว มีการยอมรับบทบาทของสมาชิกที่มีมาแต่เดิม สมาชิกมีการยอมรับกันทุกด้าน และมีอารมณ์ผูกพันใกล้ชิดและมีความสมานฉันท์ ด้วยเหตุนี้จึงมักจะยึดเอาว่าเกณฑ์สำคัญของความเป็นชุมชนได้แก่ ความรู้สึกอันที่ญาติมิตร และความคุ้นเคยกันและมีความต่อเนื่องในการรู้จักกันทั่วหน้า มีการศึกษารูปแบบของชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนเหล่านี้ แยกแยะได้ และวิเคราะห์แยกจากกันได้ แต่อย่างไรก็ดี บ่อยครั้งความเข้าใจเรื่องชุมชนก็ยังติดยึดสมมุติฐานที่โยงใยไปกับชุมชนท้องถิ่นขนาดเล็กที่มีตัวตน และมีพันธะที่เป็นฐานความนึกคิดแต่เดิมอยู่ จึงมีการจำแนกชุมชนเป็นประเภทต่าง ๆ นอกจากนี้ สุริชัย หวันแก้วยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า

อีกประการหนึ่งมโนทัศน์เรื่อง “ชุมชน” ที่ผ่านมามักจะอ้างอิงตามกันในกรอบของสังคมสองแบบ ได้แก่ ชนบท – แบบเมือง (Rural Urban Continuum) กรอบมโนทัศน์ดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากผลงานของวงการสังคมวิทยาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เคยมีข้อยุติชัดเจนว่าสังคมเมืองและสังคมชนบทมีความแตกต่างกันชัดเจน แต่อย่างไรก็ดีต่อมาในระยะหลังประมาณ 3 ทศวรรษมานี้ ผลการวิจัยของวิชาการวงสังคมวิทยาและการพินิจพิจารณาทางทฤษฎีต่าง ๆ ในโลกล้วนสื่อถึงบรรยากาศในการทบทวนใหม่ เช่นในยุโรป อเมริกา อินเดีย และญี่ปุ่น ก็ปรากฏชัดเจนมากขึ้นว่า การพิจารณาแบบทวิทัศน์ที่แบ่งความเป็นชนบทความเป็นเมืองเป็นสองขั้ว เป็นเมืองกับชนบทที่มีลักษณะตายตัวนั้นง่ายตายเกินไป และไม่มีคุณประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจความเป็นจริงทางสังคมได้ดีเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะความแตกต่างระหว่างความเป็นเมืองและชนบทนั้นมีไขว่ขวายกับด้า หากเป็นองศาของความเข้มข้น ในขณะที่เดียวกัน กระแสความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันก็ทำให้สิ่งที่เรียกว่าความเป็นเมืองกับชนบทนั้นมีอิทธิพลต่อกันและกัน (inter-penetration) มากขึ้น

ระยะหลังมานี้ การชี้ขาดด้วยความเป็นเมือง – ความเป็นชนบทที่กระด้างและตายตัวนั้นเป็นที่ยอมรับน้อยลง วิธีชีวิตทั้งสองแบบดูแตกต่างกันบ้าง แต่กรณีกระแสความเป็นเมืองก็จะทำให้ไม่ต่างกันมากนัก ความแตกต่างในวิถีชีวิตระหว่างกลุ่มสังคมมิใช่ปัจจัยตามภูมิศาสตร์ทำเลที่ตั้ง แต่เป็นด้านฐานของเศรษฐกิจและชนชั้น สุริชัย หวันแก้วได้กล่าวถึงชุมชนในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ไว้ว่า

ในบริบทแห่งโลกาภิวัตน์นี้ ปรากฏการณ์ “ชุมชน” นี้ได้เกิด **มิติใหม่** ขึ้นหลายประการ มีการก่อรูปก่อร่างของชุมชนขึ้นใหม่หลายรูปแบบภายใต้เงื่อนไขใหม่ ๆ ของการสื่อสารและเทคโนโลยีโทรคมนาคม รวมทั้ง **ชุมชนเหมือนจริง** (virtual community) ต่าง ๆ นั้นในบางกรณีก็มีพื้นที่ในทางกายภาพไม่มีความสำคัญ แต่ในบางกรณียังต้องยึดพื้นที่บ้าง แต่ก็ไม่ได้ชี้ชัดจงจำกัดแต่ภายในประเทศเช่นแต่ก่อน

(สุริชัย หวันแก้ว , 2543 : 29 – 32)

จากแนวความคิดในข้างต้นจะพบว่า คำว่า “ชุมชน” มีการใช้ในลักษณะที่กว้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขใหม่ๆ ของการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยไม่จำกัดอยู่แค่ในเมืองหรือในชนบท ดังนั้นในงานวิจัยเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชนในปัจจุบัน จะใช้แนวความคิดเรื่องชุมชนข้างต้นเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป เพราะในวัดปัจจุบันไม่ได้จำกัดบทบาทแค่ในกรอบของความสัมพันธ์กับชุมชนรอบๆ วัดเช่นในอดีตเท่านั้น แต่ได้ขยายความสัมพันธ์ออกไปสู่สังคมในวงกว้างมากยิ่งขึ้น ตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

2.1.4 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงของสังคม

สังคมเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตที่มีการเติบโตและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในยุคแห่งโลกาภิวัตน์สังคมแทบทุกสังคมมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างรวดเร็ว และยากต่อการยับยั้งให้เชื่องช้าลง สังคมไทยเองก็ได้รับอานิสงค์จากการเปลี่ยนแปลงไม่น้อย กล่าวได้ว่าสภาพสังคมไทยกำลังหันเหตนเองเข้าสู่ทิศทางของกระแสโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกราดนั้นด้วยเช่นกัน เป็นการยากที่จะบอกว่าการเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นที่ตรงไหน แต่สิ่งที่สัมผัสได้คือในช่วงแห่งความเปลี่ยนแปลงนั้นได้เกิดปัญหาขึ้นมากมาย เพราะการปรับตัวที่ไม่พร้อมและไม่ดีของสังคม โดยเฉพาะโครงสร้างทางสังคมอย่างในอดีตได้ถูกสั่นคลอนและปรับเปลี่ยนไปจากเดิมค่อนข้างมาก กรณีที่เห็นได้ชัดคือความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

สถาบันสงฆ์นับว่าเป็นสถาบันสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมไทยและในอดีตเราก็มองรับเช่นนั้น เช่นยอมรับว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดมีบทบาทต่าง ๆ มาก พอสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป บทบาทต่าง ๆ ที่วัดเคยกระทำในอดีตก็แทบจะสูญสิ้นเพราะหน่วยงานของรัฐเข้ามาดำเนินการแทนแทบจะทั้งหมด จากจุดนี้ทำให้สังคมมองข้ามถึงความสำคัญของวัด และมีค่านิยมทางศาสนาลดเคลื่อนไปจากในอดีตมาก ทำให้สถาบันสงฆ์และวัดถูกตั้งคำถามว่ามีหน้าที่หรือมีบทบาทแท้ ๆ อะไรในสังคม ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านส่วนใหญ่มองยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับพระภิกษุสามเณร เช่นเข้าใจว่าพระภิกษุสงฆ์เป็นเจ้าของที่หรือบุคคลากรทางศาสนา มีหน้าที่ดูแลให้ศาสนาเสื่อมโทรมไป จนลืมความรู้สึกรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนาตามฐานะและหน้าที่ของตน ในเวลาเดียวกันก็พยายามกำหนดบทบาทให้กับวัดและพระสงฆ์ในรูปแบบที่แปลกแยกออกไปคือ

1. ให้บริการด้านพิธีกรรม เมื่อชาวพุทธโดยทั่วไปไม่ได้สนใจศึกษาหาความรู้ทางศาสนา จึงมีความรู้สึกที่วัดไม่ได้มีความสำคัญมากไปกว่าเป็นที่ประกอบพิธีพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การบุญการกุศลต่าง ๆ ปัจจุบันนี้กิจของพระสงฆ์ในด้านพิธีกรรมมีมากมาย และเป็นเรื่องที่กินเวลาไปมาก ทั้งพิธีที่เกี่ยวกับงานมงคล เช่น ทำบุญบ้าน งานฉลองต่าง ๆ แต่งงานวันเกิด ทำบุญอายุ และพิธีเกี่ยวกับงานศพ เช่น งานตั้งศพสวดพระอภิธรรม งานฌาปนกิจศพ ทำบุญครอบวันตาย ภายหลังยังมีเพิ่มงานวงศิวลาฤกษ์ เปิดป้าย เปิดกิจการ และพุทธาภิเษก เป็นต้น

2. เป็นที่พึ่งทางใจ เมื่อสภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่สับสนและวุ่นวาย ตลอดจนปัญหาต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นตามมา ทำให้ประชาชนชาวพุทธหันมาพึ่งพระสงฆ์และวัดในลักษณะที่แตกต่างจากเดิมคือ ขอให้พระสงฆ์ดูหมอบ สะเดาะเคราะห์สืบชะตา ต่ออายุ หาพระเครื่อง ฯลฯ กันมากขึ้น

จากตัวอย่างในข้างต้น อาจจะกล่าวได้ว่าสังคมมีส่วนผลักดันให้วัดและพระดำเนินบทบาทใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคม ในขณะเดียวกันการที่วัดและพระสงฆ์ปรับเปลี่ยนบทบาทตัวเองไปค่อนข้างเร็วเพราะเอกลักษณ์ของวัดและพระสงฆ์เป็นปัจจัยสำคัญดังนี้

1. วัดเป็นองค์การทางศีลธรรม ข้อนี้นับว่าเป็นบทบาทที่เด่นชัด การช่วยเหลือสังคมให้สงบสุข เป็นวิถีปฏิบัติที่พระสงฆ์ให้ความสำคัญ แต่การอนุรักษ์หลักศีลธรรมแบบเก่าๆ ในบางครั้งอาจทำให้เกิดความขัดแย้งกับแนวทางและแนวความคิดใหม่ในสังคม ตรงจุดนี้การยอมรับ “เหตุผลใหม่” ในสังคม และปรับเปลี่ยนทิศทางและบทบาทใหม่ให้สอดคล้องกับวิถีสังคม อาจทำให้วัดและพระสงฆ์มีส่วนในการจรรโลงสังคมยิ่งขึ้น

2. วัดในฐานะองค์การช่วยเหลือสังคม บทบาทนี้ในอดีตนับได้ว่าเป็นบทบาทหลัก แม้ในปัจจุบันวัดและพระสงฆ์ก็พยายามจะคงบทบาทนี้ไว้ เพื่อเป็นตัวกลางเฉลี่ยความผาสุกทางสังคม ดังนั้นเมื่อคนส่วนใหญ่เรียกร้องให้วัดและพระสงฆ์ช่วยเหลือในด้านใดวัดและพระสงฆ์ก็พยายามจะเข้าไปมีส่วน เช่น การทำนายทายทัก การเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาและไม่เกี่ยวกับศาสนาโดยตรง

3. วัดและพระสงฆ์ในฐานะผู้ให้จุดหมายแห่งชีวิต บทบาทนี้กล่าวได้ว่าเป็นบทบาทที่แท้จริงของศาสนา แต่มีเพียงคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่เข้ามาศึกษากับพระสงฆ์ในวัดอย่างจริงจัง นอกนั้นก็เข้ามาขอความช่วยเหลือในด้านจิตใจปรากฏอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ กัน ด้วยเหตุนี้การที่วัดและพระสงฆ์พยายามเข้าไปมีส่วนเป็นที่พึงพอใจให้กับประชาชนโดยทั่วไปในภาวะแห่งโลกาภิวัตน์นี้ จึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะสภาพทางสังคมมีส่วนผลักดันให้คนเข้ามาหาที่พึ่งให้กับตนเอง เช่น มาขอหวย เซ้าพระ หรือ เครื่องรางของขลังต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น

การปรับเปลี่ยนบทบาทของวัดและพระสงฆ์เพื่อให้มีบทบาทมากขึ้นในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นกลับได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ไปในเชิงลบเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดความสับสนและคลุมเครือในเรื่องของบทบาทของวัดต่อชุมชนที่ควรจะเป็นในปัจจุบันยิ่งนัก นอกจากนี้ภาพลักษณ์ใหม่ ๆ เกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์ในวัดและความประพฤติที่เสื่อมเสียของพระสงฆ์ก็ได้รับการตำหนิตีเยนอย่างหนาหู อย่างไรก็ตามแม้คุณค่าของวัดต่อสังคมจะลดน้อยลงอย่างน่าใจหาย แต่ส่วนหนึ่งวัดก็ได้นำทรัพย์สินไปในการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์วัดตุในวัดซึ่งก็มุ่งไปเพื่อกิจการทางศาสนามากกว่าเพื่อธุรกิจการค้ากำไร และเหนือสิ่งอื่นใดวัดได้ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางจิตใจของสังคมอย่างที่ไม่มียศดบันใดในสังคมมีบทบาทและสามารถกระทำได้ คุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของวัดในด้านนี้สมควรที่สังคมควรจะได้เห็นและหันมารับผิดชอบต่อวัดและสถาบันพระสงฆ์ให้มากตามฐานะของตน ดีกว่าการวิพากษ์วิจารณ์และผลึกภาระให้กับพระสงฆ์เป็นผู้ดูแลศาสนาแต่เพียงลำพัง

2.2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชนในปัจจุบัน ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้า และเรียบเรียงไว้เป็นจำนวนมาก แต่ในที่นี้ผู้ทำวิจัยใคร่ขอสรุป ดังนี้

พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต (2513 : 7- 69) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์จะทำการแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีซึ่งต้องอาศัยความรู้ทางโลกและทางธรรมเป็นการสืบต่อประเพณีในสังคมไทยเดิม วัดในสมัยก่อนมีลูกเจ้านาย ขุนนาง เศรษฐี ลูกคนสามัญอยู่รวมกันมาก แต่เดี๋ยวนี้เกือบไม่มีแล้ว มีก็บวช 3 เดือนเป็นอย่างมาก จะเหลือแต่ลูกไร่ ชาวนาในชนบท สังเกตจากวัดทุกวัดในกรุงเทพมหานครทุกวันนี้ พระที่บวชนานเกินกว่าพรรษาขึ้นไป จะเป็นพระจากชนบท 90 % เป็นลูกชาวนา ไร่ ชาวนา ในด้านการศึกษาจะเป็นนักธรรม เปรี๊ยะย ตลอดจนมหาวิทยาลัยสงฆ์ 90 กว่าเปอร์เซ็นต์ เป็นพระชาวชนบท และเกิดในตระกูลชาวนา ไร่ชาวนา หมายความว่า สถาบันสงฆ์ได้ทำหน้าที่สำคัญเกินกว่าที่คาดคิดกัน คือช่วยแก้ปัญหาการศึกษาของรัฐด้วยการให้โอกาสในการศึกษาแก่ชาวนาและชาวชนบทที่ยากจน ช่วยให้มีโอกาสแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษา และวัดในกรุงเทพมหานครยังเป็นที่พักของเด็กชนบทให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนศึกษาไม่น้อย ศิษย์วัด

เหล่านี้สำเร็จการศึกษาแล้ว มีฐานะทางสังคมดีขึ้น ยังช่วยญาติพี่น้องต่างจังหวัดเข้ามาเรียนต่อๆ ไปอีก นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือสภาการศึกษามหามกุฏวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรถึงระดับปริญญาตรีแล้ว ยังมีโครงการส่งเสริมพระภิกษุผู้สำเร็จปริญญาตรีไปช่วยสอนในมหาวิทยาลัยบางส่วน ส่งไปช่วยปฏิบัติศาสนกิจ สนองงานของคณะสงฆ์ต่างจังหวัด มีการสอนนักธรรม บาลี โรงเรียนราษฎร์ โรงเรียนรัฐ โรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย งานเผยแผ่ งานพัฒนา เป็นต้น ในการที่พระสงฆ์ร่วมเข้ามาช่วยสังคมเช่นนี้มีความสอดคล้องกับคำกล่าวของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2517 : 15) ที่ได้กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ในศาสนาพุทธในสังคมไทย ว่าเป็นผู้ให้วิชาความรู้มากมายหลายอย่างแก่สังคมไทยอย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดย

ประการแรก สอนให้เกิดปัญญา ตามความหมายของศาสนาพุทธสอนให้รู้จักตนเอง สอนให้รู้จักใช้เหตุผลในการกระทำต่าง ๆ ว่าอย่างใดถูกอย่างใดผิด

ประการที่สอง สอนศีลธรรม พระสงฆ์สอนให้คนรู้บาปบุญ สอนว่าสิ่งใดควรกระทำสิ่งใดไม่ควรกระทำ เป็นผู้คอยตักเตือนให้สังคมรู้ผิดชอบชั่วดี

ประการที่สาม สอนหนังสือ ทั้งนี้เพราะว่า พระสงฆ์ในพุทธศาสนานั้นจะต้องศึกษาพระไตรปิฎก ศึกษาพระธรรมปริยัติ ต้องศึกษาจากตำรา จึงจำเป็นที่พระสงฆ์ต้องรู้หนังสือ และเมื่อพระสงฆ์รู้หนังสือก็เป็นครูชาวบ้าน ใครมีลูกอยากให้ลูกรู้หนังสือก็ส่งไปอยู่กับพระ และพระมีหน้าที่สอนหนังสือแก่สังคมไทยมาเป็นเวลานานหลายร้อยปี ฉะนั้นพระเป็นแหล่งแรกที่สอนหนังสือให้แก่เด็กในสังคมให้รู้หนังสือ สมเด็จพระปฐมยุคลดพระชนม์ชีพเป็นกวีที่ยิ่งใหญ่องค์หนึ่งของไทยก็เป็นพระอยู่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และเป็นพระอยู่ตลอดพระชนม์ชีพ แสดงให้เห็นว่า ในวรรณคดีของไทยอาจจะมีกวีอยู่หลายท่าน ซึ่งอยู่ในพระพุทธศาสนา เป็นพระภิกษุหรือมิฉะนั้นก็เคยบวชเรียนมาแล้วและมีความรู้ทางหนังสือทางกวี ทางวรรณคดีจากพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย

ประการที่สี่ พระเป็นผู้สอนศิลปะ ศิลปะของไทยนั้นไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน ภาพนั้นเป็นศิลปะที่อยู่ในศาสนาพุทธทั้งสิ้น สถาปัตยกรรมใหม่ ๆ ซึ่งก่อสร้างด้วยถาวรวัตถุ นั้น เริ่มต้นด้วยเป็นโบสถ์วิหารก่อน จิตรกรรมก็เช่นกัน เริ่มต้นจากการเขียนภาพในคัมภีร์สมุดข่อย จากนั้นก็ขยายกว้างออกไปจนถึงภาพผนังโบสถ์ แม้แต่ปฏิมากรรมก็เป็นเรื่องของศาสนาพุทธโดยตรง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูป นอกจากนั้นพระยังเป็นช่างในทางอื่น ๆ อีกมาก

ประการที่ห้า ความเป็นอยู่ของคนไทย คือความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมต่อกันและกัน กิริยามารยาทและการปฏิบัติตน การรักษาความสะอาดร่างกายความสะอาดบ้านเรือน เกือบจะเรียกได้ว่ามาจากพระพุทธรศาสนาทั้งสิ้น เพราะในศาสนาพุทธในหมวดพระวินัย มีอยู่หมวดหนึ่งเรียกว่า “เสขยวัตร” คือเป็นพระวินัยเกี่ยวกับมารยาทและความประพฤติของพระสงฆ์ เป็นต้นว่า เวลาฉันห้ามเอามือตวงข้าวแล้วมาป้ายที่ปาก นอกจากนั้นวิธีลูบนั่งอย่างสุภาพก็มีบอกไว้ มารยาทต่าง ๆ และการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายที่บัญญัติไว้ในศาสนาพุทธ ได้ถูกนำมาใช้เป็นมารยาทของคนไทยทุกวันนี้ เพราะฉะนั้นความเป็นอยู่ของคนไทย การปฏิบัติตนของคนไทย ซึ่งถือว่าเป็นมารยาทดีเป็นที่นิยมกันแม้จะไปต่างประเทศก็ใช้ได้ เหล่านี้เป็นสิ่งมาจากการสอนทางพระพุทธศาสนา โดยพระสงฆ์มีหน้าที่สั่งสอน

นอกจากนี้บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในด้านการเผยแผ่และอบรมจริยธรรมยังได้ขยายสู่สังคมในลักษณะอื่นๆ อีก ดังที่พระศรีวิสุทธิโมลี (2516 : 58 - 63) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในช่วงเมื่อ 30 ปีที่ผ่านมาว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการแผ่แผ่ธรรมดังนี้คือ

1. งานพระธรรมทูต จัดเป็นกองงานหนึ่งของคณะสงฆ์ ปัจจุบันแบ่งออกเป็น 9 สาย ส่งพระธรรมทูตไปจาริก เผยแผ่และสงเคราะห์ประชาชนชั่วคราว ประมาณ 1 – 3 เดือน ในระยะฤดูแล้งกรมการศาสนา และมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 มีส่วนร่วม

2. งานพระธรรมจาริก กรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้อุปถัมภ์ โดยส่งพระนิสิต นักศึกษา นักเรียน ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระภิกษุวัดเบญจมบพิตร และพระภิกษุสามเณร ในท้องถิ่นภาคเหนือ ออกไปอบรมสั่งสอนและสงเคราะห์ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือประจำปีชั่วคราวประมาณ 2 – 3 เดือน ในฤดูแล้ง

3. อบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ กรมการศาสนาเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างโรงเรียนต่าง ๆ กับสถาบันเผยแผ่ เช่น พุทธสมาคม, มหาวิทยาลัยสงฆ์ นำวิทยากรไปอบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เริ่มประมาณ พ.ศ. 2509

4. การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์ โดยการจัดให้มีพระธรรมเทศนาในวันพระ โดยทางราชการ และจัดรายการเผยแผ่ทางวิทยุ โดยสถาบันและเอกชนต่าง ๆ มากขึ้น

5. วารสารและนิตยสารเผยแผ่ธรรม มีสถาบันและหน่วยงานต่าง ๆ จัดเผยแผ่เป็นจำนวนมาก เช่น พุทธจักร เสียงธรรม เป็นต้น

6. งานเผยแผ่ต่างประเทศ เป็นงานที่รัฐมีส่วนส่งเสริมอุปถัมภ์ เริ่มตั้งแต่การตั้งวัดไทย และจัดโครงการอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ

นอกจากนี้พระศรีวิสุทธิโมลี (2516 : 58 – 63) ยังได้กล่าวอีกว่า งานสงเคราะห์ที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงคือ งานสงเคราะห์จิตใจเป็นหลัก ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุมีโดยอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของมาบริจาค แบ่งปันกันแต่เป็นกิจกรรมชั่วคราว ส่วนการสงเคราะห์ทางจิตใจของพระสงฆ์ที่ทำได้คือ

1. การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ
2. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ ด้วยการประพฤติเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสถานที่ของวัดสงฆ์เป็นองค์ประกอบด้วย ที่จะหล่อเลี้ยงจิตใจได้
3. การให้คำแนะนำปรึกษาในด้านอื่น ๆ เช่น ทางวิชาการ
4. ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา พระซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่น พระจะเป็นผู้นำชี้ช่องทาง เสนอแนะ ให้ความคิดริเริ่ม เป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชนทำงาน ตลอดจนอาจเป็นที่ปรึกษาชาวบ้านได้ ถ้าพระมีความรู้ มีโอกาสเตรียมพร้อมจะเป็นการให้ความอบอุ่นใจแก่ประชาชนได้
5. การสงเคราะห์บำรุงขวัญ บทบาทประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประชาชนทั่วไป เพื่อเป็นสิ่งปลอบประโลมจิตใจ

ซึ่งบทบาทในด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เช่นนี้สอดคล้องกับคามหุโน (2519 : 6) ที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเพื่อการสังคมสงเคราะห์แน่นอน บทพิสูจน์คือศาสนาพุทธไม่ว่าระดับสูงที่ใช้สอนปัญญาชน และคนที่เบื่อน่ายชีวิตการครองเรือนแล้วออกบวชหรือระดับที่ใช้สอนคฤหัสถ์ มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันคือ เพื่อสังคมสงเคราะห์ ทั้งนี้จะเห็นได้จาก

1. “พุทธปฏิมา” ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้าตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงวันปรินิพพาน จะอยู่ประจำเฉพาะ 3 เดือน ในฤดูเข้าพรรษา นอกนั้นออกจาริกโปรดประชาชนแทบทั้งสิ้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า พระสัมมาสัม

พุทธเจ้าทุกพระองค์ จะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนเป็นส่วนมาก เพื่อยังความสุขแก่ประชาชน เพื่อช่วยเหลือประชาชนเป็นส่วนมาก

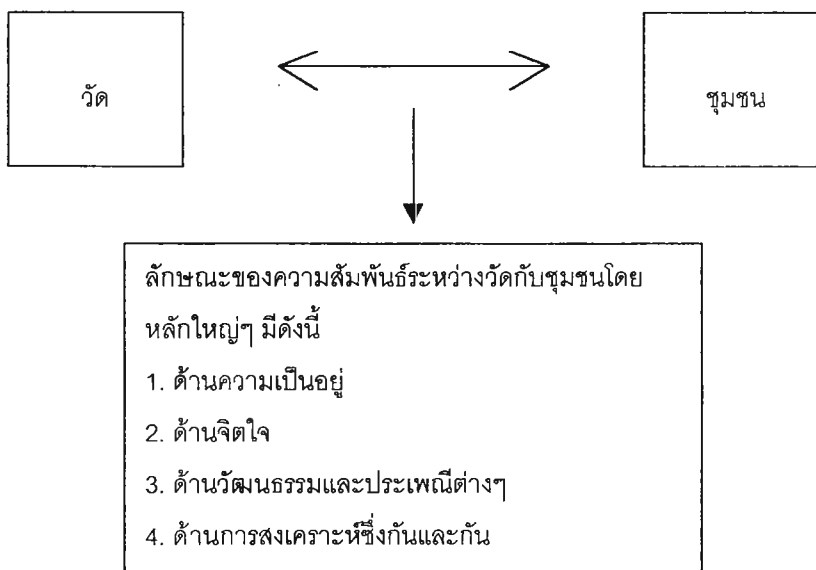
2. แนวปฏิบัติของสงฆ์ศาสนาพุทธ พระสงฆ์ผู้เป็นสาวก และผู้อยู่สืบศาสนาต่อมา ก็เจริญรอยตามพระพุทธเจ้า โดยการออกไปช่วยเหลือประชาชนด้วยการเผยแผ่ความรู้ทางศาสนาให้เขา รู้เหตุรู้ผล และให้เกิดสติปัญญา

3. แนวคำสอนโดยทั่วไปของศาสนานั้นมุ่งช่วยเหลือประชาชนทั้งสิ้น สอนให้ผูกพันกันด้วยเครื่องผูกพัน 4 “สังคหวัตถุ 4” คือ ทาน ได้แก่ การแบ่งปันกันอยู่ แบ่งปันกันกิน แบ่งปันกันใช้ , ปิยวาจา คือ พูดกันบอกกันด้วยความปรารถนาดีให้เกิดสามัคคี ให้เกิดความรัก , อุตถจริยา คือ ทำตนให้เป็นคนมีประโยชน์ , สมานัตตา คือ การวางตนให้เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีคำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวเป็นภาษาบาลีว่า “เนกาสิลก สุขัง” ซึ่งแปลว่ากินคนเดียวไม่มีความสุข ต้องแบ่งกันกิน

2.3 กรอบแนวคิด

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนปรากฏอยู่ในหลายลักษณะ ซึ่งแต่ละลักษณะของความสัมพันธ์นั้นล้วนมีความโดดเด่นและมีอิทธิพลสำคัญต่อทุกสถาบันในสังคม ลักษณะของความสัมพันธ์เหล่านั้นคือ ประการแรก วัดเป็นองค์การที่สะท้อนถึงสภาพของสังคมในแต่ละยุคสมัย ซึ่งภาพสะท้อนจะปรากฏออกมาในรูปแบบของวัฒนธรรม (culture) บรรทัดฐานทางสังคม (norms) และค่านิยม (value) ที่สังคมได้แสดงออกมาโดยมีวัดเป็นสถาบันที่เข้าไปมีส่วนในการกระทำด้วย ประการที่สอง สังคมมีอิทธิพลต่อวัด โดยพฤติกรรมของกลุ่มคนหรือสถาบันอื่นๆ ในสังคมจะเป็นสิ่งกำหนดบทบาทของวัด ซึ่งจะแสดงออกในรูปแบบของการประพฤติปฏิบัติต่อวัด และพระสงฆ์ทั้งทางโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งส่งผลให้พระสงฆ์ในวัดมีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบของบทบาทและหน้าที่ต่อสังคมไปตามภาวะการณ์เช่นนั้นด้วย ประการที่สาม อิทธิพลที่วัดมีต่อสังคม ปรากฏออกมาในลักษณะของกิจกรรมต่างๆ ที่วัดกระทำต่อกลุ่มบุคคล และสถาบันต่างๆ ในสังคม โดยกิจกรรมที่ปฏิบัติจะขึ้นอยู่กับกลไกทางสังคมเป็นตัวกำหนดด้วย

ในงานวิจัยนี้สามารถพิจารณาจากลักษณะกิจกรรมของวัดกับความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนดังในข้างต้น และความคิดเห็นของประชาชนกลุ่มตัวอย่าง ได้จัดแผนผังข้างล่างนี้

2.4 สมมติฐาน

1. วัดได้เปลี่ยนแปลงบทบาทและวิธีการที่ให้บริการแก่ชุมชน เช่น ในด้านสังคมสงเคราะห์ ด้านการศึกษา แตกต่างจากที่เคยทำในอดีต
2. ลักษณะคุณประโยชน์ที่วัดได้กระทำต่อชุมชน เช่น ในด้านเป็นที่พึ่งทางใจ และด้านอบรมจริยธรรม มีแนวโน้มที่น้อยลงกว่าในอดีต
3. บทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ทำให้ประชาชนในสังคมมีความคิดเห็นต่อวัดในด้านลบมากขึ้น

2.5 วิธีวิจัยและการเก็บข้อมูล

ในการวิจัยเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชนในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

- 1 การเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากร
- 2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ ประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ วัด ประชาชนที่ไปวัด และกลุ่มประชาชนทั่วไป และนอกจากนี้ได้มีการสัมภาษณ์บุคคลากรที่อยู่ในวัดด้วย โดยมีการเลือกกลุ่มวัดและกลุ่มประชากรดังนี้

1 การเลือกกลุ่มวัดในการศึกษา

ก. เกณฑ์ในการเลือกวัด

ในการจัดประเภทของวัดผู้วิจัยได้ศึกษาจากตำราต่างๆ ที่เกี่ยวกับวัดในประเทศไทย และจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัด หลังจากนั้นผู้วิจัยได้สรุปและจำแนกประเภทของวัดโดยยึดถือข้อปฏิบัติของวัดเป็นเกณฑ์ โดยวัดที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษามีขอบเขตดังนี้ คือ

1. เป็นวัดที่อยู่ในเขตกรุงเทพและปริมณฑล
2. เป็นวัดที่มีวิถีปฏิบัติต่อชุมชนในลักษณะที่แตกต่างกันไป เพื่อให้เกิดข้อเปรียบเทียบว่า

ลักษณะ และข้อปฏิบัติของวัดที่แตกต่างกันนี้ ประชาชนมีความคิดเห็นต่อวัดแตกต่างกันอย่างไร

ข. ประเภทของวัดที่คัดเลือกมามีดังต่อไปนี้

1. วัดที่มีสถานศึกษาของพระสงฆ์อยู่ในวัด วัดที่ทำการศึกษได้แก่
 - 1.1 วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตั้งอยู่ที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
 - 1.2 วัดบวรนิเวศวิหาร ตั้งอยู่ที่ บางลำภู เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
2. วัดที่มีถาวรวัตถุอันมีค่าทางสถาปัตยกรรมอยู่ในวัด วัดที่ทำการศึกษได้แก่
 - 2.1 วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ตั้งอยู่เลขที่ 69 ถนนพระราม 5 เขตดุสิต แขวงดุสิตกรุงเทพมหานคร

- 2.2 วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ 344 ถนน จักรพรรดิพงษ์ แขวงบ้าน
บาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร
3. วัดที่เน้นให้ความช่วยเหลือและพัฒนาชุมชน วัดที่ทำการศึกษได้แก่
- 3.1 วัดสวนแก้ว ตั้งอยู่ ตำบล บางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
- 3.2 วัดธรรมมงคล ตั้งอยู่เลขที่ 132 ซอยปทุมวิภา 20 ถนน สุขุมวิท 101 บางจาก
พระโขนงกรุงเทพมหานคร
4. วัดที่เน้นการปฏิบัติธรรม วัดที่ทำการศึกษได้แก่
- 4.1 วัดสังฆทาน ตั้งอยู่เลขที่ 100/1 บ้านบางไผ่น้อย หมู่ที่ 3 ตำบลบางไผ่ อำเภอ
เมือง จังหวัดนนทบุรี
- 4.2 วัดอโศการาม ตั้งอยู่เลขที่ 136 หมู่ที่ 2 กิโลเมตรที่31 ถนน สุขุมวิท (สายเก่า)
ตำบลท้ายบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ

ผู้วิจัยได้เลือกวัดที่ทำการศึกษออกเป็นกลุ่มละ 2 วัดเพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบว่าวัดในแต่ละกลุ่มมี
ความต่างกันใดในลักษณะใด และประชาชนมีความคิดเห็นเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไรต่อวัดในแต่ละกลุ่ม

2.ขนาดของประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ก. กลุ่มประชากรที่ศึกษา

ในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อวัด ศึกษาโดยวิธีสุ่มตัวอย่างจาก

1) ประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ วัด	8 วัด ๆ ละ 20 คน รวม 160 คน
2) ประชาชนที่ไปวัด	8 วัด ๆ ละ 20 คน รวม 160 คน
3) ประชาชนทั่วไป	จำนวน 320 คน
	รวมทั้งสิ้น 640 คน

โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของประชาชนดังนี้

1. ประชาชนที่อาศัยอยู่รอบๆ วัดหมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในระยะที่ไม่เกิน 1 กิโลเมตร
จากอาณาบริเวณวัด
2. ประชาชนที่ไปวัดหมายถึง ประชาชนที่เข้ามาในวัดไม่ว่าจะเข้ามาในวัดด้วยวัตถุประสงค์
ใดก็ตาม เช่น ประชาชนที่เข้าทำบุญ หรือประชาชนที่เข้ามาทำธุระต่างๆ ภายในวัดเป็นต้น
3. ประชาชนทั่วไปหมายถึงประชาชนที่นอกเหนือจาก ข้อ 1 และ 2 ที่อยู่ในเขตใกล้เคียงกับ
สถานที่ตั้งของวัด

ข. เกณฑ์ในการเลือกกลุ่มประชากร

1. เพศ กระจายเพศชายและหญิงในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน
2. อายุ ใช้ช่วงอายุในการแบ่ง ให้ครอบคลุมทั้งวัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์บุคคลากรในวัด เป็นคำถามทั้งหมด 4 ข้อ เกี่ยวกับบทบาทและกิจกรรมของวัด ความคิดเห็นต่อบทบาทต่างๆ ที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างจากเอกสารและตำราที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของวัดกับชุมชน โดยลักษณะของแบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอนดังนี้

หมวด ก. ข้อมูลส่วนตัวเป็นคำถามลักษณะทางประชากร จำนวน 7 ข้อ คือ เพศ อายุ สถานภาพ การศึกษา อาชีพ รายได้ และสถานภาพทางสังคม

หมวด ข. การเข้าวัดและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัด ประกอบด้วย

1. การมาวัด เป็นคำถามจำนวน 1 ข้อ โดยมีระดับความบ่อยในการมาวัด 4 ระดับ คือ บ่อยมาก (มากกว่า 4 ครั้ง / เดือน) บ่อยพอสมควร (3 - 4 ครั้ง / เดือน) นานๆ ครั้ง (1 - 2 ครั้ง / เดือน) ไม่เคยเลย

2. สาเหตุที่มาวัด เป็นคำถาม 1 ข้อ เป็นระดับความบ่อยในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในวัดจำนวน 9 ข้อย่อย โดยแบ่งความถี่ในการปฏิบัติเป็น 4 ระดับคือ บ่อยมาก (มากกว่า 4 ครั้ง / เดือน) บ่อยพอสมควร (3 - 4 ครั้ง / เดือน) ไม่ค่อยบ่อย (1 - 2 ครั้ง / เดือน) ไม่เคยเลย

หมวด ค. ความคิดเห็นที่มีต่อวัด ประกอบด้วย

1. ความคิดเห็นต่อบทบาทของวัด เป็นคำถาม 1 ข้อ เกี่ยวกับบทบาทในด้านต่างๆ มี 11 ข้อย่อย ระดับความคิดเห็นแบ่งเป็น 4 ระดับ คือ มาก ปานกลาง น้อย ไม่มี

2. ความพึงพอใจต่อสิ่งต่างๆ ในวัด เป็นคำถาม 1 ข้อ เกี่ยวกับสิ่งที่ปรากฏอยู่ในวัด มี 9 ข้อย่อย ระดับความพึงพอใจ 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด

3. ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของวัดในปัจจุบัน เป็นคำถามปลายเปิด จำนวน 1 ข้อ

การทดสอบแบบสอบถาม

เพื่อให้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นมีความถูกต้องสมบูรณ์ที่สุดก่อนที่จะออกแบบสอบถามจริง ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามดังกล่าวไปทดลองใช้ก่อน (Pretest) โดยทำการทดลองกับประชาชนที่อยู่รอบๆ วัด จำนวน 20 ชุด ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2545 หลังจากนั้นได้นำแบบสอบถามมาแก้ไขปรับปรุงเพื่อความถูกต้องอีกครั้งหนึ่งโดยปรึกษาหารือกับอาจารย์ที่ปรึกษา แล้วจึงนำแบบสอบถามจริงไปสอบถามประชาชนกลุ่มเป้าหมายต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ทราบถึงบทบาทของวัดที่ทำการวิจัย ตลอดจนปัญหาและข้ออุปสรรคต่างๆ ในแต่ละด้าน ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์โดยตรงจากบุคคลากรที่ปฏิบัติงานอยู่ในวัด โดยมีการเตรียมประเด็นในการสัมภาษณ์เอาไว้กว้าง ๆ และสอบถามรายละเอียดในระหว่างการสนทนาซึ่งผู้วิจัยใช้การจดบันทึกข้อความสำคัญด้วยตนเอง

2. สำหรับการศึกษาคำความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ วัด ประชาชนที่มาวัด และประชาชนทั่วไป นั้น ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัยอีก 2 คน ได้จัดการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามตามวันและสถานที่ดังนี้

1. วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

วันที่ 22 สิงหาคม 2545

2. วัดบวรนิเวศวิหาร	กรุงเทพมหานคร
วันที่ 26 สิงหาคม 2545	
3. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์	กรุงเทพมหานคร
วันที่ 1 กันยายน 2545	
4. วัดสวนแก้ว	นนทบุรี
วันที่ 4 กันยายน 2545	
5. วัดสังฆทาน	นนทบุรี
วันที่ 6 กันยายน 2545	
6. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	กรุงเทพ
วันที่ 9 กันยายน 2545	
7. วัดอโศการาม	สมุทรปราการ
วันที่ 11 กันยายน 2545	
8. วัดธรรมมงคล	กรุงเทพมหานคร
วันที่ 14 กันยายน 2545	

การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา หาค่าสถิติพื้นฐานในการแจกแจงนับค่าร้อยละ ทั้งนี้โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS ช่วยในการประมวลผลทุกขั้นตอน